УДК 811.161.2'282.2(477.7) (072)
DOI HTTPS://DOI.ORG/10.32782/TPS2663-4880/2020.14-2.12

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОРІЗЬКО-НАДАЗОВСЬКОЇ ГОВІРКИ С. БЕРЕСТОВОГО

THE PHONETIC FEATURES OF THE ZAPORIZHZHYA-NADAZOVSKIY DIALECT OF BERESTOVE VILLAGE

Пачева В.М.,
orcid.org/0000-0002-4452-8670
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Мета дослідження – проаналізувати говірку с. Берестового на рівні фонетики в порівнянні із відповідними фактами загальнонародної української мови. ***Об'єктом*** дослідження є українська запорізько-надазовська говірка с. Берестового. ***Предмет*** дослідження становлять фонетичні особливості цієї говірки. ***Матеріалом*** дослідження послужили діалектні тексти та інтерв'ю респондентів, записані в с. Берестовому. Для досягнення поставленої мети в роботі застосовано такі ***методи***: стаціонарний, експедиційний, описовий та метод порівняльно-зіставного аналізу. ***Наукова новизна*** дослідження ґрунтується на тому, що вперше в українському мовознавстві здійснено опис фонетичних особливостей української запорізько-надазовської говірки с. Берестового на значному діалектному матеріалі на основі його теоретичного осмислення. У ***результаті*** дослідження було виявлено: 1) особливості у вокалізмі і консонантизмі досліджуваної говірки, які беруть початок від формування говірки як основні; 2) явища, що зумовлені різними впливами та виявляються у реалізації голосних і приголосних фонем. ***Висновки:*** під час порівняльного розгляду якісного вияву всіх голосних і приголосних фонем з'ясовано, що говірка с. Берестового за структурою вокалізму та консонантизму помітно близька до літературної мови і південно-східного наріччя. Однак така подібність здебільшого стосується кількісного складу голосних і приголосних: у вокалізмі відзначено 6-фонемний склад, а в консонантизмі – 32 приголосних. Проаналізовані реалізації фонем здебільшого дають можливість констатувати спільність досліджуваної говірки із іншими південно-східними, степовими і середньонаддніпрянськими говірками, поліськими, а в окремих випадках – із південно-західними, що зумовлено історією краю та особливостями формування говірки. Подальше дослідження говірки с. Берестового потрібне для виявлення її морфологічних, синтаксичних, лексичних і фразеологічних особливостей у взаємозв'язку із іншими запорізько-надазовськими говірками та загальнонародною українською мовою. Отримані результати можливо застосувати у комплексному вивченні системи говорів української мови.

Ключові слова: запорізько-надазовська говірка**,** с. Берестове Запорізької області, фонетичні особливості, вокалізм, консонантизм.

The purpose of the research is to analyze the dialects of Berestove village at the level of the phonetics in the comparison with the appropriate facts of the national Ukrainian language. ***The object*** of the research is the Ukrainian Zaporizhzhya-Nadazovskiy dialect of Berestove village. ***The subject*** of the research is the phonetic features of this dialect. ***The material*** of the research was the dialect texts and the interviews of the respondents which were written down in Berestove village. The following methods are used in the work for the achievement this aim: stationary, expeditionary, method of descriptive and comparative-comparable analysis. The scientific actuality of the research is based on the fact that for the first time in Ukrainian linguistics the description of the phonetic features of the Ukrainian Zaporizhzhya-Nadazovskiy dialect of Berestove village on the significant dialect material on the basis of its theoretical understanding has been done. It was discovered in ***the result*** of the research: 1) the features in the vocalism and the consonantism of the investigated dialects, which is derived from the formation of the dialects as the main; 2) the phenomena caused with the different influences and manifested in the implementation of the vowels and the consonants phonemes. ***The conclusions*** are it is revealed that the dialects of Berestove village for its structure of the vocalism and the consonantism is noticeably close to the literary language and the southeastern dialect during the comparative consideration of the qualitative display of all vowels and consonants phonemes. However, such similarity mostly belongs to the quantitative composition of the vowels and the consonants: in vocalism 6-phonemic composition is noted, and in the consonantism – 32 consonants. The analyzed realizations of the phoneme mostly give the possibility to state the commonality of the investigated dialects with other southeastern, the steppe and middle-naddnipriansk iy dialects, polish, and in another cases with the southwestern ones, which is conditioned with the history of the region and the peculiarities of the formation of the dialects. Further research of the dialects of Berestove village is necessary for the detection of its morphological, syntactic, lexical and phraseological features in the connection with other Zaporizhzhya-Nadazovskiy dialects and national Ukrainian language. The received results can be used in the complex study of the system of the dialects of the Ukrainian language.

Key words: Zaporizhzhya-Nadazovskiy dialect, Berestove village of Zaporizhzhya region, phonetic features, vocalism, consonantism.

Говірка с. Берестового, яке розташоване у Бердянському районі Запорізької області на відстані 52 км від райцентру, є в ареалі степового говору південно-східного наріччя, що є найбільшим і водночас найменш дослідженим із-поміж усіх говорів української мови. Берестове засно-

ване 1801 р. державними селянами із Полтавської та Чернігівської губерній [11, с. 51; 13, с. 40–93]. Вихідці села на початку 60-х років XIX ст. поклали початок заснуванню нових населених пунктів на місці ногайських аулів, зокрема Дмитрівки і Новотроїцького Бердянського р-ну, останнє з яких уже було об'єктом наукового аналізу С. П. Самійленка на рівні фонетики [10, с 89]. За національним складом Берестове, як і сусідні села, здебільшого однорідне українське [12, с. 8].

Вивчення новостворених степових говірок, що є неоднорідними діалектними утвореннями, – одне із актуальних завдань сучасної діалектології у зв'язку із вивченням проблем походження і формування південно-східного наріччя. Степові говірки різних регіонів південно-східної України постійно перебувають у центрі пильної уваги діалектологів. Зокрема, А.А. Берлізов, С.Л. Брайченко, Й.О. Дзендзелівський, В.П. Дроздовський, Т.П. Заворотна, В.П. Логвін, А.М. Мукан, Т.Г. Шевченко присвятили свої наукові праці одеським говіркам; М.В. Бухтій, В.А. Височина, Л.П. Денисенко, І. Г. Ліпкевич, Я.Д. Нагін – херсонським; В.М. Баденкова, Л.А. Москаленко, Г.Ф. Пелих, Л.С. Терешко – миколаївським; О.М. Вікторіна – кропивницьким (кіровоградським); Л.С. Білик, В.О. Дворянкін, В.Ю. Дроботенко, З.Л. Омельченко, Н.П. Сіденко – донецьким; Н.П. Нікуліна, Л.Д. Фроляк, В.А. Чабаненко та ін. – запорізьким. Говірка с. Берестового досі не була об'єктом дослідження, тому **актуальність** наукової розвідки зумовлена нагальною потребою в такій праці.

Мета дослідження – проаналізувати говірку с. Берестового на рівні фонетики порівняно з відповідними фактами загальнонародної української мови. **Об'єктом** дослідження є українська запорізько-надазовська говірка с. Берестового. **Предмет** дослідження становлять фонетичні особливості цієї говірки.

Матеріалом дослідження послужили діалектні тексти та інтерв'ю респондентів, записані у с. Берестовому. Для досягнення поставленої мети в роботі застосовано такі **методи:** стаціонарний, експедиційний, описовий та метод порівняльно-зіставного аналізу.

Наукова новизна дослідження ґрунтується на тому, що вперше в українському мовознавстві здійснено опис фонетичних особливостей української запорізько-надазовської говірки с. Берестового на значному діалектному матеріалі на основі його теоретичного осмислення.

Українській говірці с. Берестового, як усім говорам південно-східного наріччя і літературній мові, властивий шестифонемний наголошений вокалізм /і/-/и/-/е/-/а/-/о/-/у/, що також виявлений дослідниками у південноволинських, покутсько-буковинських, подільських, наддністрянських, більшості бойківських та гуцульських говорів південно-західного наріччя [7, с. 58]. Для ненаголошеного вокалізму говірки характерна певна здиференційованість щодо якісного вияву і кількісного складу фонем.

Так, фонема /і/ в найпоширенішій говірковій вимові лише на початку слів сягає етимологічного *[і], зокрема ***і**де´, **і**мі´йе, **і**мйа´, **і**´мйа, **і**´мйачко тощо. У сильній та слабкій позиціях утворює фонетичні дублети із голосним [и]: ***і**нди´к – **и**нди´к, **і**нти^{е}ре´с – **и**нти^{е}ре´с, **і**ржа´ – **и**ржа´*. Дублетну форму з /і/ у діалектах дослідники цілком слушно вважають наслідком впливу літературної орфографічної норми [16, с. 96]. У говірці, як і в українській літературній мові, у середині складу на місці етимологічного *[ь] виступає [і], а на початку – [йі] незалежно від наголосу: *д'**і**д, зв'**і**р, **йі**да´, **йі**м, м'**і**шо´к, с'**і**ножа´т', с'**і**´чка, сл'**і**д, хл'**і**б, йач'м'**і**´н'* тощо. Фонему /і/ на місці давнього *[ę] не виявлено, поширеним тут є звук [и]: ***ви**´мйа, **ви**´м'а, **зи**ма´*. На початку іншомовних слів /і/ є перед приголосним чи після нього на місці /е/ в літературній мові: *в'**і**ра´нда, д'**і**моб'іл'ізува´ўс'а, **і**кза´мин, **і**кзе´ма, д'**і**фт'ір'і´йа* тощо. Як одна із найбільш специфічних рис фонетики української мови чергування **о, е** з **і** властиве й говірці с. Берестового: *в'**і**з – **во**зи´ў - **ве**з^{е}ти´, зв'**і**н (дз'**і**н) - **зво**´ниў, п'**і**к – **пе**кти´, р'**і**к – **ро**ки´* та ін., проте у будь-яких формах слів *воїна´, дом, л'од* відзначено [о].

Фонема /и/ в слабкій позиції зближується з /е/, здебільшого реалізуючись у звуках [и], [и^{е}], [е^{и}]: *ви´шн'і , **ви**^{е}ше´н', **ве**^{и}шне´виї, ж**и**^{е}ве´. ж**е**^{и}ве´ш, жи´т**и**м**и**^{е}ш, прин**и**си´, прин**и**^{е}се´ш, при^{е}н**е**се´* тощо. Зберігається як у наголошеній, так і ненаголошеній позиціях незалежно від походження, характеру суміжних голосних чи приголосних звуків: *б**и**´тиї, в**и**´ла (ім.), г**и**ка´ти, дзв**и**ни´т', ж**и**ў, кос**и**´т', л**и**´ти, п**и**´шут', сок**и**´ра, уч'**и**´тил', ц**и**бу´л'а* та ін., що характерно і полтавським говіркам [2, с. 122]. За походженням фонема /и/ різна. Зокрема, виступає як рефлекс давніх *[ы] та *[и]([і]): *в**и**сота´, д**и**м, до´бр**и**ї, кн**и**шки´, кроп**и**´ва – кроп**и**ва´, м**и**´ло, р**и**´бак, с**и**´ла, с**и**р, ст**и**д, т**и**´ша, п**и**са´т'*, що засвідчують й інші степові говірки [1, с. 19; 2, с. 125; 3, с. 19; 10, с. 93; 14, с. 55; 16, с. 96]. В обох позиціях реалізується в говірці не лише відповідно до *[ы] та *[і](и), а й заступає *[о], *[е] та *[ъ], що, очевидно, є прослідками давньої лівобереж-

нополіської основи: *виви́суйу, ўсих, мишо́к, нирозлич'а́йу, пит:ру́сино, пидро́блино, розриша́ли стрила́т'* тощо. Вживається в сполученнях ***ги, ки, хи*** (гы, кы, хы) незалежно від наголосу та позиції у слові: *батоги́, воўки́, гад'у́ки, гор'і́хи, грутки́, ки́дат'* тощо. У слабкій позиції виступає на місці давнього *[о] у префіксі ***по-*** і прийменникові-префіксі ***під-***: *пид:у́шч'али, пидн'а́ўс'а, пі^{і}др'і́с, питпа́л'ували, пишо́ў, пид ним, пидру́чники* тощо. Як наголошений, так і ненаголошений [и] у позиції після африкати [ч'] перед м'якими або твердими приголосними звучить як [і], зокрема *поба́ч'іў, уч'і́ц'а, уч'і́тил'ка, уч'ін'а́т', ч'йа́.* Отже, внаслідок звукової гармонії, якості приголосних і т.п. фонема /и/ втрачає свої диференційні риси.

Фонема /е/ у слабкій позиції при швидкому темпі мовлення може переходити в [и] або [и^{і}] після ненаголошеного складу та у позиції перед наголошеним складом із голосним [и], [і], [а], [о], [у]: *гриб^{п}ти́, диржа́ти, замі^{і}рза́ли, лижу́, стирн'а́, сило́, чі^{і}рўйа́к* тощо. Очевидно, внаслідок стирання артикуляційно-акустичних відмінностей між звуковими рядами фонем /е/ та /и/. У вживанні заперечних часток ***не, ні*** у говірці спостерігається нерозрізнення ***ни<не; ні<ни*** у слабкій позиції, зокрема *нинаже́ра, нина́вист, ни^{е}де́, ни́ч'о́го, нихто́, нийа́ких, ни ти, ни йа*; а ***ні*** (***ні<нъ***) виступає у сильній позиції: *ні́де, ні́коли, ні́йак,* що взагалі є характерною рисою запорізьких говірок [14, с. 58]. У слабкій позиції /е/ між африкатою [ч'] і м'яким приголосним, перед або після [й] звучить як [и^{і}]: *кли^{і}йо́нка, зна́йі^{і}ш, йі^{і}хи́дниї, уве́ч'і^{і}р'і*, а після [ч'] перед твердим приголосним, окрім на місці ненаголошеного [е], передається як [і], [и^{і}]: *нач'ін'а́т', чі^{і}́мос', шч'іпц'і́, шчі^{і}́риї* тощо. Перед наголошеними чи побічно наголошеними складами з [е], [а] відбувається звуження [е], зокрема [е^{и}], [и^{е}], [и], що залежить від гармонійної асиміляції: *ве^{и}де́, зимл'а́, зи^{е}ле́н'і, ли^{е}жа́т', ли^{е}це́* тощо. Ненаголошена /е/ перед складом з [и] реалізується у «вужчих» варіантах [и^{е}], [и]: *бири́, ни^{е}си́, пшини́ц'а, шч'и^{е}ти́на.* Внаслідок дії вокальної асиміляції позиційні вияви фонеми /е/ - [е^{и}], [и^{е}], [и] - найчастіше реалізуються у комбінаторних варіантах [и^{і}], [і]: *мі^{і}дв'і́д', жі^{і}н'і́х, м'ін'і́, на п'іч'і́, у с'іл'і́.* У післянаголошеній позиції /е/ також виступає у вужчих варіантах, зокрема *бе́ре^{и}ст, в'і́тир, зро́би^{е}те, по́мир, ч'о́вин*, а в кінці дієслів і займенників реалізується у звуках [е], [и^{е}], [и]: *нано́се, на́йди^{е}те, до ме́ни, от се́би.* Загалом, у кінці слова незалежно від наголосу спостерігаємо чисту фонему /е/: *со́ме, се́рце, би^{е}ре́* тощо. Отже, у говірці, як і в решті запорізько-надазовських говірок, має місце двоступеневий характер звуження цієї фонеми: 1) [е] до [и^{е}], [и]; 2) [е] ([и^{е}], [и])>[и^{і}], [і].

Як і у загальнонародній мові, тут /е/ виступає як рефлекс давніх *[е], *[ь], зокрема *ден', де́ри^{е}во, не́бо, пен', ч'есц'.* У слабкій позиції після [й] зближується з /і/: *ду́майіш, пита́йіш, слу́хайіш* тощо. У запозичених словах ненаголошений [е] теж переходить в [і]: *в'іт'іна́р* «ветеринар», *т'іл'ів'і́зор, т'іл'іфо́н* та ін. Передається звуками [і], [о], [а] як у запозичених, так і незапозичених словах: *п'іка́рн'а, с'іло́, фе́л'дшар, буга́лторша* (очевидно, за аналогією до *кондукторша*) тощо.

У говірці фонема /а/ після м'яких приголосних різна за походженням: виступає як етимологічний *[а], зокрема *йак, йа́ма, бур'а́к*; рефлекс *[ę] (А): *мн'а́со, пйат', тил'а́*; як [а] з *[ē]: *стойа́т', ч'аси́, т'а́гне*; [а] з *[е]: *жит':а́, розум'і́н':а* тощо. Як і у літературній мові, в новозакритих складах на місці *[о] виступає рефлекс *[і], проте у повноголосних звукосполученнях ***-оро-***, ***-оло-*** має місце непослідовне збереження [о], зокрема *доро́жка, коро́ўка, голо́ўка*, однак у словах *гвинт'і́ўка, пут'і́ўка* спостерігається перехід *[о] в [і]. Збереження *[о] в закритому складі характерне і запозиченим власним іменам і жіночим назвам по батькові: *анто́н, ти́хон, йа́коў, богда́ноўна, ни́коноўна, миха́їлоўна* тощо. У переднаголошеній позиції фонема /а/ після губних приголосних реалізується як звук [і] здебільшого у складних числівниках: *дв'іна́ц': ат', п'ітсо́т* тощо.

Як і в загальнонародній мові, у говірці фонема /о/ виступає на місці *[Ъ] у звукосполученнях ***-ър, -ъл, -ръ, -лъ***: *блох, броў, горби́, го́рло, дроў, поўн'і.* Після [л'], [р'], [с'], [д'], [т'] на місці *[е] здебільшого спостерігається [о]: *пл'о́тка, в'ір'о́ўка, пос'о́лок, ход'о́м, т'о́рка* тощо. На місці ненаголошеного початкового [а] фонему /о/ виявлено в іншомовних словах: *обрико́са, ока́ційа, опара́т.* Також зафіксовано випадок її вживання у слові *копу́ста.* Перед складом із наголошеним [а] на місці [у] виступає [о] у слові *бома́га (бома́шка)* унаслідок розширення артикуляції [у]. Ненаголошена /о/ в позиції перед складом із наголошеним [у] підвищується до /о^{у}/: *зо^{у}зу́л'а, ко^{у}ст'у́м, мо^{у}ту́ска, о^{у}ну́к* тощо. Фонема /у/ в говірці артикулюється виразно після всіх приголосних у будь-якій позиції, зокрема *душа́, ду́шу, ку́хн'а, круг, пав́у́к, пла́ч'у, лич'у́, жук, жураве́л', ту́фл'і, у́гол'*, чим відрізняється від середньочеркаських говірок

[11, с. 46]. За законами вокальної гармонії на місці [о] виступає [у]: *гуду́йе, кужу́х, пукушту́ї*, що характерне багатьом південно-західним і поліським говіркам [8, с. 51].

Система консонантизму говірки с. Берестового істотно не відрізняється від консонантизму сучасної української літературної мови. Тут спостерігаються особливості, що виявляються при порівняльному розгляді окремих груп приголосних фонем, – губних, передньоязикових, середньоязикових, задньоязикових і глоткових (фарингальних). Як і у літературній мові, губні [б], [п], [в], [м], [ф] у позиції перед [е], [и], [о], [у] вимовляються твердо: ***бе́риг, бо́чка, бичо́к, бук, пе́рсики, поро́г, кропива́, ч'о́вин, ви́шн'і, воўки́, кавýн, мед, ми́ли, молода́, муж, ко́фе, фунда́ме^{и}нт, фо́рма, фура́ж*** тощо. Інколи утворюють напівпом'якшені варіанти, зокрема ***б'ерд́а́нс'к, п'е́ч'ка, ф'е́д'а, шохв'о́р***, також і перед [і] будь-якого походження: ***б'і́л', б'і́лиї, в'іїна́, живі́т', м'ішо́к, п'іч, ф'ігу́ра*** тощо. Губним [б], [п], [в], [м] перед *[ä] з *[ę] характерна напівпалаталізована вимова, зокрема *жа́б'ачиї, ки**п'ато́к, в'а́жимо, і́м'а, нам'а́ти***, а перед голосним *[а]<[ę] вставний [й] зазнає асимілятивного впливу губно-носового [м] й змінюється у середньоязиковий [н']: *ви́м**н'а, ўре́м**н'а, м**н'аки́ї, т'і́м**н'а*** тощо. Із асимілятивно-дисимілятивних переходів **/ў>м/, /ў>х/, /м>н/** у сполученнях ***ўн, ўт, мб, мп*** реалізується перехід ***м>н (мб>нб); м>н (мп>нп)***: *ко**нба́йін, ка**нпо́т, па**нпу́шка*. Фонема /ф/ реалізується у твердому щілинному [ф], зокрема ***фата́, кафе́, фо́кус, фо́тка, фуфа́їка,*** та звукосполуках [хв], [кв] і приголосних [х], [в], [т], [п]: ***хру́кта, ту́хл'і, ве́кла, те́кл'а, йо́си**п**, хво́риї, ку**хва́їка, **квасо́л'а*** тощо.

У говірці тверді передньоязикові зімкнені [т], [д]; щілинні [с], [з], [ш], [ж]; африкати [ц], [дз], [ч], [дж]; сонорні [н], [л], [р] перед голосними, окрім [і], є твердими, а перед [і] пом'якшуються: *ба**т'і́ст, гро́ш'і, д'і́ло, ж'і́нка, і́н'ій, л'і́то, н'і́с, порі́г, с'і́л', сус'і́ди, ц'і́лиї*** тощо. За спостереженнями мовознавців, унаслідок різних чинників у діалектах, як і у літературній мові, перед [і] витісняється здиференційована вимова передньоязикових приголосних незалежно від їх походження м'якою [6, с. 83]. Однак, на відміну від літературної мови, фонеми /ж/, /з/, /с/, /н/, /л/ перед м'якими приголосними є напівпом'якшеними: *даси̇ц', зм̇'ійа́, йі́зд'у, му́рмани̇с'к, прийіжд'а́йут', на со́ні̇ц'і, по тарі́лі̇ц'і* тощо. У словах ***к'і́сто, к'і**сни́ї*** [т] перейшов у [к], що спостерігається у закарпатських, бойківських, гуцульських, у частині наддністрянських і буковинсько-покутських говірок, а у південно-східних і північних говорах це явище поширене лише в окремих словах. На думку мовознавців, воно пов'язане з пом'якшенням приголосних [4, с. 12].

У позиції перед /а/ фонема /р'/ на початку і у середині складу виявляється лексично ширше, ніж у літературній мові, зокрема *бу**р'аки́, гр'ад, гр'а́д^{т}ки, р'а́ма, р'а́сно, р'ат'іўни́к***. Спостерігається сильна тенденція до збереження давнього палатального *[р'] в абсолютному кінці слова чи у кінці складу: *ку́ха**р', коса́р', суха́р', ха́р'к'іў*** тощо. У позиції перед етимологічним *[ї] давно стверділий [р], як і у південно-східних говорах, вимовляється м'яко, асимілюючи наступний [й]: *ма́т'і**р':у, п'і́р':а, пов'і́р':а***; у сполуці ***рю*** спостерігається тенденція до палатальної вимови [р'], що не викликала кількісної зміни в системі приголосних фонем у говірці, зокрема ***кр'уч'о́к, стр'уч'о́к*** тощо.

Характерними для говірки є тверді шиплячі [ш], [ж] як основні вияви відповідних фонем: *бакла**жа́ни, ву**ж, жа́ба, жи́ти, жуки́, краше́ники, кроши́т', маши́на, м'ішо́к, ноже́м, пи́шут', шу́ба*** тощо. З-поміж шиплячих африката [ч] виявила меншу здатність до ствердіння, депалаталізувалася частково і вимовляється напівпом'якшено: *кур**ч'а́, ли**ч'у́, пи**ч'у́, ч'ас, ч'ере^{и}ви́ки, за чім, ч'у́до***; перед [і] - напівпалатальний [ч']: *ве́**ч'ір, но́**ч'і, ч'ійа́*** тощо. М'які приголосні [ж'], [ш'], [ч'] перед*[а]<*[ę] виявлено в іменниках *мидви**ж'а́, ло**ш'а́, хлоп**ч'а́*** та у дієсловах *де́р**ж'ат', воло́**ч'ат', ка**ч'а́т'***, що, на думку мовознавців, спричинено граматичною аналогією до слів *теля, летять, носять* [15, с. 72]. Аналогія сприяє збереженню давніх м'яких шиплячих у говорах, однак не є причиною їх появи [14, с. 83].

Фонема /ж/, префіксальні /д/, /з/ перед глухими приголосними у середині слів і у першому складі слів внаслідок часткової асиміляції виявляються як [ш], [т], [с], зокрема *в'і́**ш**ки, кни**ш**ки́, ло**ш**ки́, ро́**ш**ки, от**кида́т', п'іт**пали́ў, ро**сказа́т', ро́**спис'*. Також характерний асимілятивно-дисимілятивний перехід /р/>/л/ у словах *лабола́то́р'ійа, кал'ідо́р*;/з/>/д'/,/дз'/-*розд'а́виў, роздз'а́виў*;/с/>/ц/-*концерва́ц'ійа*;/д/>/т/-*бито́н* (бідон); /д/>/ц/ - *трина́ц':ат', молоц':ува́тиї* тощо. Як і у літературній мові, дзвінкі африкати [дж], [дз], що виступають як основні вияви відповідних фонем, поширилися неоднаково. Передньоязикові африкати [дз] на місці давнішого [з] та [дж] з [дй] ([дz] з [z], [дž] з [дй]) спостерігаються на початку слова лише у словах *бджо́ла́, дж'м'іл', дзв'іно́к, дзе́ркало*; у запо-

зичених і звуконаслідувальних словах - [дз], [дз’]: ***дзи**´га, **дз**’і´н’к’іт, **дз**’урчи´т’*. Африкати [дж’], [дз’] перед [і] в кінці слова зафіксовано лише у словах *бр’і´**дж**’і* та *ге´**дз**’і*. Фонема /дж/ у дієслівних формах 1-ої особи однини теперішнього часу типу *ходжу* майже завжди набуває вигляду *хо**д**’у´, си**д**’у´, дово´**д**’у* тощо.

Як і в українській літературній мові, середньоязикова щілинна сонорна фонема /й/ виступає у двох основних варіантах: 1) звук, зближений із голосним [і] ([ĭ] нескладовий), що виявляється наприкінці слова чи складу після голосного: *здаĭ, живи´ĭ, знайшла´, ми´лиĭ, наїн’али´, од’іїшли´* тощо; 2) на початку слова перед приголосним: *ĭдимо´, ниĭме´ц’а*. Як звук, що утворюється при максимально піднятій до піднебіння спинці язика (із збереженням щілини) і виявляється: 1) на початку складу: *бойагу´з, вич’е´р’айе, йіси´, купу´йимо, сажа´йут’*; 2) у середині слова після приголосного: *ўйун, дириўйа´н’і, пйут’*.

Як одна мікросистема у консонантизмі виступають тверді фонеми (не розрізняються за твердістю : м’якістю): зімкнені /г/, /к/, щілинна /х/ та глоткова щілинна /г/. Лише у позиції перед [і] (<о) та ***-і*** у закінченнях називного-знахідного відмінків множини прикметників реалізуються як напівпом’якшені звуки [г’], [к’], [х’], [г’]: *д’ат’**к**’і´ў, гор’і´**х**’іў, дру´г’і, **к**’ін’, **к**’іт, мужи**к**’і´ў, су**х**’і´* тощо. Перед *[а], *[о], *[е], *[у], *[ы] фонеми /ґ/, /к/, /х/, /г/, як правило, не зазнають ніяких змін: *ґедз’, ґа´ва, ґу´л’а, га´лка, ги´бли, голова´, гусин’а´, ка´жут’, ки´слиĭ, коло´с’:а, кум, му´ха, ти´хе, ха´та, хо´чут’, хи´триĭ*. Унаслідок тривалого впливу орфографії у говірці спостерігається нерозрізнення проривного [ґ] та фарингального [г]. Проривний задньоязиковий [ґ] маловживаний і найчастіше зустрічається на початку слова. В українській літературній мові має дуже обмежену частотність [5, с. 59]. Отже, у говірці /ґ/, /к/, /х/. /г/ такі, як і в літературній мові та південно-східних говорах, співвідношення цієї мікросистеми фонем за дзвінкістю **:** глухістю таке ж: /ґ – к/, /г – х/.

Глотковий [г] в абсолютному кінці слова оглушується: *плу**х**, сн’і**х**, ут’у**х***. Глухий [к] унаслідок асиміляції щодо голосу перед дзвінкими приголосними інколи переходить у фарингальний [ґ]: *ве^{и}ли´**ґ**дин’, во**ґ**за´л, йа**ґ**би´*. Зафіксовано дисимілятивний перехід [к]>[х] у звукосполученні ***кт***: *до´**х**тор, тра´**х**тор*. Асимілятивна заміна глоткового [г] глухим [к] спостерігається у формах прикметників чоловічого, жіночого та середнього роду: *ле´**к**ша, ле´**к**шиĭ, ле´**к**ше*. Говірці властиві звукосполучення [ги], [ки], [хи] (відповідно до [гы], [кы], [хы]) незалежно від наголосу і їх місця у слові: ***ги**´бне, **ки**´нуў, поў**ки**да´ли, по**ги**ба´ĭ, ру´**ки**, золоту´**хи***. В іменниках І відміни у давальному-місцевому відмінках однини приголосні [к], [х], [г] чергуються із [ц], [с], [з] перед [і] з давнього *[**ь**]: *доро´га - на доро´**з**’і, ву´**хо** - на ву´**с**’і, р’і**к** – у ро´**ц**’і*.

Отже, під час порівняльного розгляду якісного вияву всіх голосних і приголосних фонем з’ясовано, що говірка с. Берестового за структурою вокалізму та консонантизму помітно близька до літературної мови і південно-східного наріччя. Однак така подібність здебільшого стосується кількісного складу голосних і приголосних: у вокалізмі зазначено 6-фонемний склад, а в консонантизмі – 32 приголосних. Проаналізовані реалізації фонем здебільшого дають можливість констатувати спільність досліджуваної говірки із іншими південно-східними, степовими і середньонаддніпрянськими говірками, поліськими, а в окремих випадках – із південно-західними, що зумовлено історією краю та особливостями формування говірки. Подальше дослідження говірки с. Берестового потрібне для виявлення її морфологічних, синтаксичних, лексичних і фразеологічних особливостей у взаємозв’язку із іншими запорізько-надазовськими говірками та загальнонародною українською мовою. Отримані результати можливо застосувати в комплексному вивченні системи говорів української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бова (Ковальчук) Л.П. Фонетична система говірок Південної Житомирщини. *Наукові записки Сумського державного педагогічного інституту ім. А.С. Макаренко. Серія : Філологічна*. Суми, 1959. Т. VI. В. 2. С. 3–48.

2. Варченко І.О. Лубенські говірки і діалектна суміжність. Київ : АН УРСР, 1963. 249 с.

3. Дзендзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (Вступні розділи). Ужгород, 1966. 99 с.; Ч. І. Фонетика. Ужгород, 1965. 126 с.

4. Жилко Ф.Т. Діалектні відмінності приголосних фонем української мови. *Українська мова і література в школі.* 1961. № 4. С. 9–15.

5. Жовтобрюх М.А. Приголосні в українському усному літературному мовленні. *Закономірності розвитку українського усного літературного мовлення.* Київ, 1965. С. 55–84.

6. Залеський А.М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами.* Київ : Наукова думка, 1977. С. 50–96.

7. Залеський А.М. Подовжені приголосні у фонологічний і морфологічний системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.

8. Лекомцева М.И., Толстая С. М. Фонологический комментарий к Полесским диалектам. Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика. Москва : Наука, 1968. С. 47–66.

9. Лисенко П.С. Фонетичні особливості деяких говірок Правобережної середньої Черкащини. *Діалектологічний бюлетень*. В. 9. Київ, 1962. С. 45–54.

10. Самійленко С.П. Фонетичні особливості говірок Запорізької області. *Діалектологічний бюлетень*. В. 6. Київ : АН УРСР, 1956. С. 89–97.

11. Статистические таблицы о хозяйственном положении селений Бердянского уезда. Сборник статистических сведений по Таврической губернии. Т. 5. Симферополь, 1887. 352 с., разд. паг.

12. Управління статистики Запорізької обл. Відділ статистики та переписів населення. Спр. 39.

13. Центральний державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ЦДААРК). Ф. 26. Оп. 1. Спр. 24489.

14. Чабаненко В.А. Говірки долини р. Кінської : дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1965. 333 с.

15. Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників писемної староукраїнщини XI–XVIII ст. Київ : Друкар, 1922. 184 с.

16. Шевченко Т.Г. Вокалізм українських говірок Ананьївщини. *Українське мовознавство. В. 3. Міжвідомчий науковій збірник*. Київ, 1975. С. 95–101.

УДК 81'373.46:[070:33
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-2.13

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЖИВАННЯ ЛЕКСИКИ В ПУБЛІКАЦІЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ (НА ПРИКЛАДІ НОМІНАЦІЙ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ)

NEW TENDENCIES OF USING VOCABULARY IN ECONOMIC PUBLICATIONS (ON THE EXAMPLE OF MEDICAL NOMINATIONS)

Прудникова Т.І.,
orcid.org/0000-0002-2922-9541
здобувачка кафедри української мови
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті проаналізовано найуживанішу медичну лексику в мові українських засобів масової комунікації, виокремлено як спеціальні медичні терміни, так і загальновживані слова медичної галузі, закцентовано на нових тенденціях уживання цих назв і дій у публікаціях економічної сфери. Наголошено на дифузних процесах у лексичній системі української мови, зокрема на функціонуванні медичних номінацій у журналістських матеріалах на теми економіки. Докладно схарактеризовано медичну лексику, уживану в переносному значенні, визначено її стилістичну роль.

Матеріалом дослідження є корпус лексем, дібраних із мови всеукраїнських і регіональних засобів масової комунікації. У статті використано як основні метод *спостереження* й *описовий* метод. На різних етапах дослідження послуговувалися методом *функціонального* аналізу для визначення стилістичного навантаження лексичних одиниць. Порівняльний аналіз окремих лексичних позицій, зафіксованих у різних стилях української літературної мови, виконано за допомогою *зіставного* методу.

Зроблено висновок, що в мові сучасних засобів масової комунікації в публікаціях економічної тематики використовують як спеціальні терміни, так і загальновживані слова медичної сфери. На початку XXI ст. під дією позамовних чинників помічаємо тенденцію до використання слів із зафіксованими в лексикографічних працях переносними значеннями та слів із новими переносними значеннями.

Українські масмедіа перебувають у постійному пошуку різних засобів суб'єктивного увиразнення мовлення. Журналісти прагнуть наблизитися до читача та глядача, зацікавити його, зокрема, засобами емоційно-оцінної лексики. Економічна тематика в мові українських засобів масової інформації завдяки лексемам із переносним значенням «орозмовлюється».

Перехід медичної лексики з переносними значеннями передусім передає негативні процеси в економіці, фінансах, нерідко засвідчуючи безнадійність того чи того економічного процесу.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, економічна лексика, медична лексика, переносне значення, позамовні чинники, стилістична роль, негативна оцінка, експресія.

The article analyzes the most used medical vocabulary in the language of the Ukrainian mass media, it distinguishes both special medical terms and common words of medical industry, it shows the new tendencies of using of these names and states in publications of economic sector. The article emphasizes on diffuse processes in the lexical system of the Ukrainian language, in particular, on the functioning of medical nominations in journalistic materials on economic topics. It describesthoroughly the medical vocabulary that used figuratively, it defines its stylistic role.